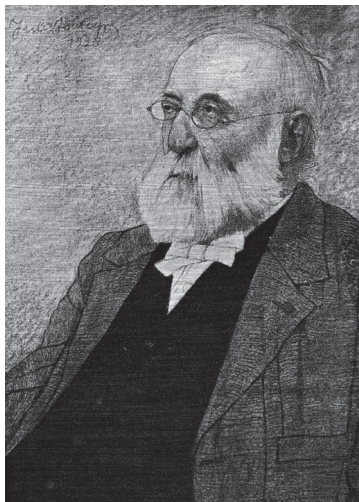

INLEIDING

De plaatsnamen, m.n. de gemeentenamen, in Noord- en Zuid-Nederland werden bestudeerd en met verklaring uitgegeven, voor het Noorden door Van Berkel en Samplonius (2006), voor het Zuiden door de Vlaamse afdeling van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie (Debrabandere et al. 2010, 2022). Maar het oorspronkelijke Nederlandse taalgebied kwam daarmee nog niet helemaal aan zijn trekken. Een deel van West-Vlaanderen ligt namelijk in Frankrijk, het zogenaamde Frans-Vlaanderen. Daaruit heb ik in 2021 de plaatsnamen gepubliceerd in *Nederlandse plaatsnamen in Frans-Vlaanderen. West-Vlaanderen extra muros* (Debrabandere 2021).

Karel De Flou,¹ de grote West-Vlaamse pionier van de toponymie, had in 18 delen (1914-1938) een ontzaglijk repertorium aangelegd van Nederlandse plaatsnamen, niet alleen in Frans-Vlaanderen, maar ook in Noord-Frankrijk. Het gaat er niet om de gemeentenamen alleen, maar ook om de gewone straat-, huis-, veld- en waternamen. Maar die Nederlandse plaatsnamen zijn er ook westelijker, nl. in de departementen Nord en Pas-de-Calais, het samengevoegde departement Nord-Pas-de-Calais. Op onbegrijpelijke wijze worden deze Lage Landen nu *Hauts-de-France* genoemd, een gebied dat ‘geografisch het idee van de Nederlanden tot aan de Somme’ bevestigt (Bourel).² Ook die plaatsnamen heeft de onvolprezen De Flou opgetekend.

Figuur 1: Karel de Flou, grondlegger van de toponymie in Vlaanderen. Portret door J. Fonteyne.

1. Zie Fig. 1 & 2.

2. W. BOUREL, *Frans en toch Vlaams*, Ertsberg, 2023.

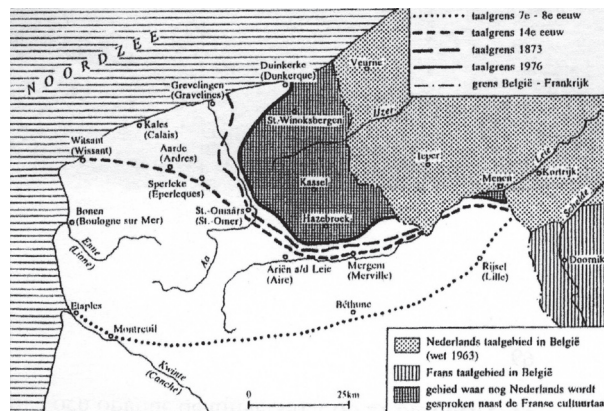

Figuur 2: Gedenkplaat voor Karel de Flou in Brugge.

Die Nederlandse namen hebben we nu uit die 18 delen verzameld en alfabetisch geordend in een plaatsnamenglossarium. Ook de plaatsnamen in Calais, door Gyseling gepubliceerd (1963), hebben we eraan toegevoegd. Aangezien die namen in hun toevallige spelling vaak verspreid opgenomen waren, hebben we identieke, maar anders gespelde, namen vaak kunnen samenbrengen.

West-Vlaams in Noord-Frankrijk

Frankrijk is toch het *Frankenrijk* of het rijk van de Franken? Wij Nederlandstaligen spreken nog altijd Frankisch, namelijk West-Nederfrankisch, terwijl de inwoners van het land dat nog altijd Frankrijk heet, geen ‘Fran(k)s’ meer spreken, maar een Romaanse taal. Dat was ooit anders. De Capetinger Hugo Capet (941-996), koning van West-Francië, was de laatste van die Frankische koningen die Frankisch, d.i. Oudnederlands, meer bepaald Vlaams spraken. In het Frankrijk van toen hadden de meeste inwoners trouwens een Germaanse naam. Doordat de Latijnse of Romaanse taal overheersend werd, schoof het Nederlands geleidelijk naar het noorden op. Vergelijk Figuur 3 voor die verschuivende grenzen en Figuur 4 voor de historische indeling van het gebied.

Figuur 3: De verschuivende Diets-Romaanse taalgrenzen. Uit De Vries et al. 1993.

Figuur 4: De Franse Nederlanden. Uit De Vries et al. 1993.

In het departement Pas-de-Calais en ook in de Aisne en Somme heeft het Nederlands nog lang standgehouden. Gysseling (1962b, 1966b) heeft onomstotelijk aangetoond dat Calais omstreeks 1300 nog Diets, d.w.z. Nederlands sprak. In de in het Latijn opgestelde schepenverordeningen blijkt de schepenkerk een heleboel Latijnse woorden niet te kennen en verving ze door woorden uit zijn moedertaal, en dat was niet het Frans maar het Nederlands, dat we gewoon Middelnederlands kunnen noemen. Enkele voorbeelden spreken boekdelen.

- *Quod nullus teneat nec drive bestias super dune busten (= bewesten) castele, nec snide gers, nec opsacke gers.*
- *Quod nullus droghe roghen nec zehont.*
- *Quod nullus scnide nec maiie nec stiere nec drive in herbam alterius.*
- *Quod nullus rote kenep, lavat vliēs nec wolne nec vagts inde let* (sloot)
- *Quod nullus emat borden* (boorden, nl. planken) *nec nullum timmerhoud nisi bopper volle zee.*
- *Hannekin famulum Henrici Quaetjaer quod ipse percussit et bet* (beet) *quendam Anglicum in suo nase.*

De meeste personen in die verordeningen dragen trouwens Nederlandse namen: *Alcoep, Alquaet, Alraed, Alsteen, Amman, Apelcoich* ‘appelkoopman’, *Appelare, Barnledere* ‘berenleider’, *Barvoet, Belledraghere, Biscop, Calversterd* enz.

Calais zal uiteraard niet de enige plaats of stad zijn geweest waar nog Nederlands gesproken werd. De rekeningen van de leprozerie van Marck van 1306 tot 1324, hoewel in het Frans gesteld, bevatten heel wat Nederlandse woorden (Gysseling 1972). In het handboek van de pastoor van Saint-Folquin uit 1637-38 wisselen Nederlands en Frans af. Zes kwitanties bij kerk- en armenrekeningen zijn in het Nederlands gesteld. Ook in Polincove kwamen nog Nederlandse teksten uit de 17de eeuw te voorschijn. In 1611-14 werden de vastenpreken er in het Nederlands gehouden. In Sperleke (Eperlecques) werd tot 1748 in het Nederlands gepreekt. In de 19de eeuw

werd in de buitenwijken van Sint-Omaars, nl. Hoogbrug (Haut-Pont) en Lyzel, nog Vlaams gesproken. Uitvoerig archiefonderzoek in het gebied zou ongetwijfeld nog voorbeelden aan het licht brengen. Eeuwen later nog bleven de namen van huizen, herbergen, straten, velden in de Nederlandse vorm in gebruik, wel vaak in zwaar verhaspelde vorm. De studie van de taal van de plaatsnamen wijst er duidelijk op dat het bestudeerde gebied een deel vormde van de Nederlanden. Bovendien vinden we er hetzelfde soort en type plaatsnamen als in Vlaanderen. De continuïteit van de naamgeving in Vlaanderen en Noord-Frankrijk wijst op de maatschappelijke continuïteit. Vooral het verband met West-Vlaanderen is opvallend.

De Ingweoonse ontronding van *u > i* valt in de eerste plaats op. Terwijl in West-Vlaanderen de vormen *brugghe/brigge*, *stuk/stick*, *put/pit*, *hulle/hille*, *up/ip* naast elkaar voorkomen, komen in Pas-de-Calais alleen de ontronde *i*-vormen voor. *Brug* is er telkens *brigge*, *brigghe*, ook *brigue*, *brique*, *breghe*, *bregghe*, *bregue*. Vlaams *Kwaadbrugge*, *Quobrigge* werd er zo *Cobrique*.

Stuk is er *stic*, *stick*, ook wel *steck*, zelfs *stricq*.

Hulle is er *hille*, *hil*.

Put is er *pit*, *pet*, zelfs *peet*.

Up ‘op’ is er telkens *ip*.

Die ontronding vinden we zelfs in de vormen voor *molen*: *meule*, *mulle* en ontrond *mille*, *mil*, *mel*, *mylle*, bv. *Andries Mans Mil*, *Drimille*, *Wimille*, *Myledicq*, *Myllecous-tre*.

Ook het suffix *-schap* komt in de Ingweoonse vorm voor, nl. *-ship*, *-scip*, *-scep*, *-squep*, verbogen *-scepe*. Vergelijk ook Engels *friendship*, *worship*, *fellowship*. *Am-manscip* wordt er dan wel *amasqueppe* gespeld met *ns > s* assimilatie, *Graafschap* is er *Graveschep*.

Ook het *s*-meervoud is in de Noord-Franse Nederlanden normaal. Vergelijk maar met West-Vlaams *broeks*, *roks*, maar vooral in de Westhoek: *kats*, *honds*, *tands*, *steens*.

Het woord *borne*, *borre* ‘bron’ komt er eveneens voor als *borne*, *barne*, maar ook zoals in het Nederlands met metathesis *bronne*, *broune*, *brune*.

Veld werd door wisseling van de liquidae *l/r* tot *vert*. Aangezien *e* in het West-Vlaams *a* werd voor gedekte *l* – bv. *Brugs de malk staat in de kalder* – zo werd *vald* in dat Picardische gebied tot *vaud*, *faut*, bv. *Clémévaut*.

Het woord *broek* ‘moeras’ komt in de Middelvlaamse spelling *brouc*, *brouck*, half verfranse spelling *broucq* voor, maar ook in de Picardische vorm *breucq*.

Het woord *dijk* – gespeld *dic*, *dick*, *dicq*, *dyck* – heeft net als in het West-Vlaams de etymologisch oorspronkelijke betekenis ‘waterloop, sloot’. Vgl. Engels *ditch* ‘sloot’, Duits *Teich* ‘vijver’.

‘Het prefix *gi-* verschijnt als *je-*, eenmaal als *i-*’ (Gysseling 1966b), bv. *jesmout*, *jetannet*, 1269 *Jemene broc*, 1295 *Ymenebrouc*. Dat verschijnsel is eveneens West-

Vlaams. Van Haverbeke³ geeft talrijke Brugse voorbeelden van het prefix *gi* > *i*, zoals 1286 *yheten*, 1287 *ygeven*, 1281 *igeven*, 1296 *idaen*, 1281 *ymene*.

Ook het suffix *-igge* bij vrouwelijke beroepsnamen, als moviering bij de mannelijke variant, bv. 1298 *Latigghe*, 1295 *Tannigghe*, ±1293 *viscoighighe*, komt in West-Vlaanderen voor. De Bo (1892) meldt een hele reeks West-Vlaamse woorden op *-igge/egge*: *achterwarigge*, *dievigge*, *klappigge*, *melkigge*, *naaiigge*, *strijkigge* enz. Een relict ervan is Nederlands *dievegge*.

Een frequent woord is *weg*, waarvan de klinker onder invloed van de *w* gerond werd tot *wogh*, *woch*, *wough*, *wouch*. Deze ronding van *e* tot *eu* en *oe* kwam trouwens ook in Brugge voor: 1277 *derste xx woeke*, 1288 *na der woeke van sinxen*, 1279 *tland besuden den woeghe*.⁴ In West-Vlaanderen werd de *e* ook wel gerond tot *eu*. De uitspraak *weug*, *weuke* is nog steeds West-Vlaams en was oorspronkelijk ook Kortrijks: 1376 *somme van der eerster weuke*; 1361 *Daniel van den Hoeghenweughe*, Kortrijk.⁵

Een bekend verschijnsel in het West-Vlaams is ook de *w*-afesis, m.n. voor een velare klinker. Eigenlijk wordt de *w* met de volgende [u]/[o] geassimileerd, zodat de *w* in de *oe* overgaat. Voorbeelden zijn er bij de vleet: *oensdag* 'woensdag', *oord* 'woord' 'ik wits onder' 'ik weet des wonder', *oorm* 'worm' (vgl. de familienaam *De Norme* < *den Orme*), *Roesten* < *ter Oesten* 'Woesten', *Van Hoestenbergh* 'Van Woestenbergh', *De Coolstre* < *de Quoolstre* 'de Qualstere' (Debrabandere 1970), *oelen* 'woelen', *orgen* 'worgen' (Gezelle 1907). Zo is er ook *Quadypre/Kwaadieper* in Frans-Vlaanderen dat als *koedieper* wordt uitgesproken. Vanwege de *o*-uitspraak van de lange *a*, bv. *Coquelles* 'kalkwelle, kalkbron' zien we in de plaatsnamen in Noord-Frankrijk vaak *Co* < *Qua* 'kwaad', bv. *Cobrique* 'Kwabrugge', *Coagatte* 'Kwagat', *Codehègues* 'Kwadehaag', *Codicq* 'Kwadijk', *Coestede* 'Kwa stede', *Coustick* 'Kwaad stuk'. En *Coustraet* vermoedelijk *Kwade straat*.

Als typisch voor het taalgebruik in Calais noemt Gysseling (1966b) ook de spelling *scl*, *scn* naast *sl*, *sn*, in bv. 13de-eeuws *Sclindevos* voor 1298 *Slindevosse*, 1305 *Slacke* < *Slack*, 1272 *Vislake* < *Vislake*, 1289 *schlus*, 1293 *slus*, *sniden*, *schiden*, bv. *quod nullus schide*. Ook hier onderscheidt het Noord-Franse Middelnederlands zich niet van het overige Middelnederlands. Van Ginneken⁶ wees al op de inlassing van *c/k* in de verbinding *sl* en *sn* en citeerde⁷ voorbeelden uit Mansion:⁸ *Sclauta*, *Sclota*, *Scleindinghen*, *Sclotrahega*, *Samesclach*. Van Cleemput noemt:⁹ 1114 *Beuesclara* = 1209 *Bevesslare*; 1225 *Ingeraven de Sclipes*. Ook Willem Pée kende het verschijn-

3. P. VAN HAVERBEKE, *De 13de-eeuwse Middelnederlandse oorkondentaal te Brugge en omgeving*, Gent, 1955, p. 73-75.

4. P. VAN HAVERBEKE, *o.c.*, p. 40.

5. *De Leiegouw* 3 (1961), p. 53.

6. J. VAN GINNEKEN, *Onverwachte Oud-Nederlandsche aansluitingen*, in *Onze Taaltuin* 2 (1933), p. 14.

7. J. VAN GINNEKEN, *De correlatie van harde en week medeklinkers in het Oud- en Nieuwnederlandsch*, in *Onze Taaltuin* 3 (1934), p. 303.

8. J. MANSION, *Oud-Gentsche Naamkunde*, 's-Gravenhage, 1924, p. 240.

9. J. VAN CLEEMPUT, *De spelling van de v-klank in Oudwestvlaamse oorkonden*, in *Taal en Tongval* 6 (1954), p. 184.

sel,¹⁰ en ik noteerde het eveneens in Kortrijkse bronnen:¹¹ ±1300 *dominus Arnoldus de Zaemslacht* (= Zaamslag); ±1300 *Ysac Scokelin habet in Hossenesse... quod Ysac Scnoukelin tenuit* = Ysaac Snoekelin; 1398 *Jehan de Beverscluis* (Markegem); 1398 *Griele Scleemans* (Wakken); 1398 *Pieter de Caelle dit Scloc* (Lendeledede); 1368 *Pieter vander Anselbeke*, 1377 *Gillis vander Anselbeke* (uit *Anselbeke*). En de huidige familienaam *Slacmeulder*, *Slacmender* is niets anders dan *Slagmulder*, afgeleid van *Slag(h)molen* met de variant *Slameule*.

De Romaanse taalinvloed is duidelijk Picardisch. Het Germaanse woord *broek*, Germaans *brōka*, met Vlaamse spelling *brouc*, komt geregeld als Picardisch *breuc(q)*, *broeucq* voor. Het Franse *-on*-suffix wordt meestal *oen*, Picardisch met Nederlandse spelling: 1299 *Bertoen*, 1299 *Cardoen*, 1298 *Rikendoen*. Dat Picardische *-oen* werd in het Nederlands overgenomen, bv. *garnizoen*, *legioen*, *limoen*. Vanouds ook te onzent: *Gillioen*, *Simoen*, *Salemoen*, *Moeskroen*, *Bretoen*.¹²

Maar de oude Nederlandse namen werden naderhand behandeld alsof het Franse namen waren. De Latijnse *s* voor een consonant verdween en werd in het Frans vervangen door een *accent circonflexe*. Vbb. Latijn *testa* > Ofr. *teste*, Fr. *tête*, *insula* > *isle* (in Rijsel) < *île* (Lille), *asinus* > *asne* > *âne*, *praestare* > *prester* > *prêter*, *baptisma* > *batesme* > *baptême* (Bourciez 1967). Maar de Oudfranse spelling bleef nog lang voortleven, ook in Nederlandse namen die de Franse klankleer volgden. Zo krijgen we spellingen als *Bresmes* voor eveneens hypercorrect Brêmes, *Liskes* voor Licques, *Rosquebrune* voor Roquebrune, *coustre* voor couter, *Westrezelle* voor Waterzele, *Wismes* voor Wimes.

Anlaut-*s* voor een consonant, namelijk voor *sc*, *st*, *sp* werd in het Oudfrans voorafgegaan door een prothetische *e*. Vbb. *scriptum* > Ofr. *escrit*, Fr. *écrit*, *aestas* > *esté* > *été*, *spina* > *espine* > *épine*, *smaragda* > *esmeraude* > *émeraude*. De Nederlandse namen die met *sc*, *st*, *sp* beginnen, ondergaan dezelfde Franse taalwet:

Scora > *Lescora* > *l'Ecouart*.

Scuras > *Escuires* > *Equires*.

Squerda > *Esqueredes*.

Statboom > *Estabonne* > *Etabonne*.

Steenbeke > *Estiembecque*.

Steenberge > *Estiembercq*.

Steenland > *Estienlant*.

Strepen > *Estrippes*.

Stapel > *Estaple* > *Etaples*.

Steenbrigge > *Estiembrique* > *Etienbrique*.

Steenvoorde > *Estienfor* > *Etienfort*.

10. W. PÉE, *De stembandokklusief in Zuid-Nederland*, in *Taal en Tongval* 6 (1954), p.137.

11. F. DEBRABANDERE, *Studie van de persoonsnamen in de Kasselrij Kortrijk 1350-1400*, Handzame, 1970.

12. F. DEBRABANDERE, *Picardisch Vlaams/Nederlands*, in *De Leiegouw* 94 (2022), p. 227.

Methode

De trefwoorden hebben we niet zoals voor Frans-Vlaanderen gemoderniseerd of vernederlandst. Meestal hebben we de vandaag nog bestaande of bekende – bij gemeentenamen de officiële – namen als trefwoorden opgenomen. Wie *Santingevelde* wil vinden, moet onder *Saint-Inglevert* zoeken, maar men wordt ernaar verwezen sub *Santingehevelt*. Naar *Etienfort* wordt men verzonden sub *Steenvoorde*. Franse vertalingen van blijkbaar Nederlandse namen hebben we niet zoals De Flou in het Nederlands vertaald. Alleen in enkele gevallen deden we dat, bv. bij *Mai arbre* ‘meiboom’, *Mort homme* ‘doodman’, *Bleue-Maison* ‘Blauw Huis’, die al door de woordorde de Nederlandse herkomst verraden. Voor de verklaring van de namen, vooral van *ingahem*- en *ingatûn*-namen konden we gebruik maken van Gysselings *Toponymisch woordenboek* en ook van Morlet 1985. Doorzichtige namen hebben we niet verklaard zoals *Beghinestraet*, *Bredeweg*, *Ganzeland*. Uiteraard hebben we de grondig verhaspelde en onbegrijpelijke namen niet verklaard. Beter geen verklaring dan een onzinnige. Maar soms konden we de oorspronkelijke naam wel raden of ernaar gissen.

Achteraan in dit boek is een lijst van Franse plaatsnamen met hun Nederlandse equivalenten opgenomen.